Muncii [24], respectarea decretului referitor la suprimarea muncii forțate [25], admiterea sindicatelor profesionale și lărgirea drepturilor acestora, suprimarea totală a amenzilor, dreptul de grevă și arbitraj [26], înlăturarea practicii concedierilor nejustificate și a mutărilor administrative arbitrare [27]. Alte propuneri se refereau la dezvoltarea învățămîntului prin școlarizarea totală a copiilor și prin asigurarea bazei sale materiale [28], la educația populară [29] în teritoriile de peste mări etc.

Volumul *Partidul Comunist Francez în luptă împotriva colonialismului* evidențiază atitudinea P.C.F. într-o chestiune atît de importantă a contemporaneității cum este problema național-colonială, lupta de eliberare a popoarelor din colonii și semicolonii. El arată că P.C.F. a stat ferm pe pozițiile marxism-leninismului în problema colonială, manifestîndu-și în permanență principialitatea și consecvența în acțiunea de combatere a colonialismului P.C.F. a crescut și s-a întărit în focul luptei anticolonialiste. Rămînînd credincios internaționalismului proletar și apărînd, în același timp, adevăratele interese naționale ale Franței, P.C.F. a fost singurul partid din metropolă care a condamnat colonialismul, indiferent de modul lui de manifestare, și a luptat hotărît împotriva oricăror forme de subjugare colonială.

Volumul de care ne-am ocupat, relevînd prețioasa contribuție a P.C.F. la slăbirea și zdrobirea lanțurilor robiei coloniale, la combaterea politicii de jaf și cotropire a cercurilor imperialiste franceze și la susținerea luptei de emancipare a popoarelor asuprite, reprezintă un însemnat și elocvent izvor documentar. El suscită interes și este necesar tuturor celor care vor să cunoască mai detaliat sau să studieze mai profund uriașele forțe ale democrației și progresului social din epoca contemporană ca și succesele repurtate de ele în lupta antiimperialistă; lucrarea este, de asemenea, binevenită și deosebit de utilă pentru cei care se ocupă de mișcarea muncitorească internațională de după al doilea război mondial ca și de istoria Franței în perioada postbelică.

I. Seftiuc

SHLOMO AVINERI, *War and Slavery in More's „Utopia"*, în «International Review of social History», vol. VII, 1962, Part 2, p. 260—290.

Apariția unei lucrări privind concepțiile lui Morus prezintă o deosebită importanță; faptul că binecunoscutul umanist englez de la începutul secolului al XVI-lea este considerat întemeietorul socialismului utopic face ca înțelegerea ideilor sale să contribuie într-o însemnată măsură la înțelegerea gîndirii socialiste premarxiste în general. Iată de ce am considerat necesar să ne oprim asupra lucrării lui Shlomo Avineri consacrată problemei războiului și sclaviei în *Utopia* lui Morus, cu atît mai mult cu cît modul de tratare a chestiunilor amintite este de natură să trezească însemnate și justificate obiecții.

Shlomo Avineri pornește de la constatarea că în *Utopia* întîlnim două aspecte care nu concordă de fel cu imaginea unui stat ideal: existența sclaviei și metodele prin care se duce politica externă. Dacă sclavia poate fi justificată parțial prin critica făcută în prima parte a *Utopiei* deselor și nejustificatelor condamnări la moarte din Anglia Tudorilor, autorul consideră că nu același lucru se poate spune despre felul în care Morus îi pune pe locuitorii statului său imaginar să ducă războiul. El constată o discordanță între ura declarată a utopienilor pentru război și metodele folosite de ei în politica externă care, consideră Shlomo Avineri, sînt de-a dreptul reacționare. Asupra acestei categorisiri vom mai reveni.

Înainte de a încerca să găsească o explicație a acestei situații, autorul face o trecere în revistă a felului cum a fost ea rezolvată de către diferiți istorici, în conformitate cu concepțiile lor generale, și aceasta este fără îndoială partea cea mai interesantă a lucrării. Shlomo Avineri constată existența a trei curente a căror evo-

[24] *Ibidem*, nr. 8/4.XII. 1949, p. 52 și urm.
[25] *Ibidem*, p. 55.
[26] *Ibidem*, p. 56—57.
[27] *Ibidem*, nr. 1—3/30.XII.1949, p. 1437—1440.
[28] *Ibidem*, nr. 51/22.VII.1950, p. 1110—1115.
[29] *Ibidem*, nr. 25/8.IV.1949, p. 437—438.

luție este analizată succint (p. 265—284). Prima, „tradițională", înglobează pe cei care au dat operei lui Morus o interpretare umanistă, creștină sau socialistă și care, pornind de la aprecierile contemporanilor că Utopia constituie un stat ideal, are tendința să treacă cu vederea sau să justifice pasajele despre sclavie și război. Lăsînd la o parte apropierea arbitrară făcută de autor, menționăm că Morton vorbește despre sclavie în monografia sa consacrată *Utopiei engleze* [1], deși în lucrare se afirmă contrariul.

O nouă interpretare se conturează după 1920, promovată mai ales de istoricii germani — Oncken, Bendemann etc. Aceștia susțineau că accentul în înțelegerea operei lui Morus trebuie pus tocmai pe capitolul privind politica externă și pornind de la afirmația că de fapt Imperiul britanic nu este decît o încarnare a Utopiei, ei căutau să demonstreze că „perfidul Albion" are o lungă tradiție în ipocrizia morală, ascunzîndu-și imperialismul sub masca sfințeniei. În special, Oncken susținea că Morus nu condamnă decît un anumit tip de război, cel continental; în ce privește războaiele statului utopian care, asemeni Angliei, trăiește într-o „splendidă izolare", ele sînt necesare, juste. De aici, ca și din faptul că fiind creștin, Morus, spre deosebire de Platon, nu putea accepta mijloace pentru o limitare a creșterii populației, care urma să fie colonizată în afara granițelor, istoricul german ajungea să vadă în opera autorului *Utopiei* o justificare a politicii coloniale britanice în Irlanda și, poate, în America (Notăm în treacăt faptul, asupra căruia Shlomo Avineri nu se oprește, că în 1516, cînd a fost scrisă *Utopia*, populația Angliei era destul de redusă, iar problema colonială nu constituia încă o preocupare principală).

Împotriva unei asemenea interpretări, s-a produs o reacțiune a bisericii catolice, fapt cît se poate de firesc avînd în vedere că Morus, decapitat în 1535 de Henric al VIII-lea ca fiind adversar al Reformei, fusese, în scopul întăririi prestigiului papalității și catolicismului, beatificat în 1886 de Leon al XIII-lea și canonizat în 1935 de Pius al XI-lea. Numai că istoricii catolici au fost nevoiți să rezolve însemnate dificultăți; „sfîntul" Morus admitea comunitatea proprietății, divorțul și chiar sinuciderea. Pentru a ieși din impas ei consideră că dialogul între Hythlodeus și Morus — pe care se bazează *Utopia* — nu este un simplu procedeu literar ci un fapt real, găsind, prin acest subterfugiu, posibilitatea de a-l absolvi pe gînditorul englez de toate afirmațiile neconforme cu poziția sa în galeria sfinților proclamați de Vatican.

Trecînd în revistă aceste interpretări, Shlomo Avineri consideră că nici una nu este suficientă pentru înțelegerea problemei și, în consecință, își propune o nouă rezolvare a ei. El este de părere că paradoxul Utopiei constă în faptul că stadiul atins aici este perfect în vreme ce natura umană este imperfectă. Păstrînd în statul său utopic numai trăsăturile pozitive, Morus alungă din el tot ceea ce este negativ. De aici concluzia autorului că, pe de o parte, sclavia reprezintă în cadrul Utopiei un stigmat moral, o scoatere în afara societății, iar pe de alta, că metodele folosite în politica externă sînt justificabile. Shlomo Avineri consideră că expulzarea răului peste hotarele Utopiei explică și războiul; el n-ar fi tocmai un accident, o întîmplare în afara voinței clare a utopienilor. Celelalte popoare sînt rele și vicioase și dacă refuză să facă parte din Republica utopienilor aceasta dovedește imoralitatea lor. „Cînd izbucnește un război între fiii luminii și ai întunericului, nici o restricție nu poate fi impusă sfinților" (p. 289). Pornind de aici autorul ajunge la concluzia că la utopieni „adevăratul paradox este că nu există o reală contradicție între ura și detestarea războiului și felul cum fac ei nenumăratele (! ?) lor războaie... Războaiele lor sînt războaie justificate, acte de îndurare și chiar de salvare" (p. 290).

Concluziile lui Shlomo Avineri sînt, așa cum se poate ușor remarca, originale (chiar foarte originale); ele sînt însă de natură să trezească serioase obiecții care se referă atît la valoarea științifică a concluziilor în sine cît și la modul cum a ajuns autorul să le deducă. Analizînd unele afirmații din capitolul despre război fără a încerca să le integreze în ansamblul lucrării, neținînd seama de condițiile istorice în

---

[1] Vezi M o r t o n, *Utopia engleză*, ESPLP, București 1958, p. 59—60 (Traducerea este făcută după ediția publicată la Londra în 1952, citată de Shlomo Avineri).

care a scris Morus, el a căutat să accentueze pînă la maximum trăsăturile negative — sau care i se par negative — ale politicii externe a utopienilor, urmărind ca în felul acesta să facă imposibile alte explicații decît cele date în studiul pe care-l recenzăm. Autorul consideră astfel că toate metodele utopienilor, fie că este vorba de prevenirea sau ducerea războiului, de apelul la aliați sau de intervenția utopienilor înșiși, sînt departe de a fi ideale, chiar în raport cu morala vremii.

După părerea lui Shlomo Avineri, preferința utopienilor pentru mijloace care să preîntîmpine războiul ar întări afirmația sa că statul lor nu este idel. El condamnă faptul că locuitorii Utopiei caută să prevină războiul folosind zîzaniile între dușmani — pe care le compară cu o adevărată „coloană a cincea" fascistă — și uciderea șefilor statului inamic — „asasinatul politic" după expresia sa (p. 262; 264). Lăsînd la o parte preferința pentru comparații cu fenomene contemporane — metodă care, date fiind condițiile istorice complet diferite, nu poate decît să îngreuneze, dacă nu să falsifice, înțelegerea *Utopiei* — trebuie să notăm aici faptul că autorul ar fi putut găsi în prima parte a operei umanistului englez elemente deosebit de prețioase pentru înțelegerea acestui aspect. După cum se exprimă Hythlodeus — și e bine stabilit că prin cuvintele acestuia Morus își exprima propriile-i convingeri — „principii se gîndesc la război și la fapte de arme (...) mai degrabă decît la meșteșugurile binefăcătoare ale păcii"[2]. Uciderea unui prinț ar fi scutit deci cel puțin două state de ororile unui război și asupra acestor orori se insistă adesea în prima parte a *Utopiei*[3].

Discutabile ni se par și concluziile lui Shlomo Avineri în legătură cu poziția utopienilor față de popoarele aliate și prietene. Pornind de la faptul că vecinii utopienilor împrumută de la aceștia dregători, autorul consideră că aceasta amintește de „cold war casuistry" (p. 261). Morus însă precizează că ei preconizează astfel atrași de minunatele însușiri ale utopienilor[4]; și credem că aici ar fi mai plauzibilă explicația că prin aceasta umanistul englez voia să sublinieze recunoașterea superiorității morale a utopienilor, superioritate izvorînd din noile relații sociale.

Dat fiind că utopienii ocupă uneori, prin excedentul de populație, teritorii în continentul vecin, Shlomo Avineri consideră că ei reprezintă un model pentru teoria „spațiului vital". Morus vorbește însă de *pămînturi nelucrate*; o asemenea acțiune este conformă cu vederile sale generale, el subliniind că este nedrept ca cineva să stăpînească un pămînt nefolosit și să oprească pe alții care „ar putea trăi din roada lui" să-l ocupe[5]. Aici am putea să ne gîndim mai degrabă la un atac indirect împotriva situației existente în Europa timpului și, mai ales, în Anglia; o comparație cu prima parte a *Utopiei* pare să sugereze o asemenea interpretare.

Nu ne mai oprim asupra altor afirmații asemănătoare ale lui Shlomo Avineri. Ca și cele menționate mai sus ele se datoresc faptului că autorul a făcut o analiză trunchiată a textului, fără să țină seama de întreaga operă a lui Morus ca și de condițiile în care a fost scrisă. O asemenea metodă a permis ca paginile din *Utopia* privind războiul să fie comparate cu cele ale lui Machiavelli și chiar Treitschke (!?) (p. 261), autorul ajungînd la concluzia, uluitoare, că „dacă Utopia este un paradis pentru locuitorii săi, ea este de natură să reprezinte un infern pentru celelalte națiuni" (!) (p. 264). Evident, trăsătura principală a acestei afirmații nu este în nici un caz respectarea adevărului științific.

La fel de nejustificat ni se pare refuzul autorului de a vedea în capitolul despre război elemente de critică la adresa societății contemporane lui Morus. Nu insistăm asupra acestei chestiuni; credem că e suficient să amintim că între *zapoleți* — aspru criticați de Morus pentru îndeletnicirile lor războinice — și elvețienii din acea perioadă, care se angajează ca mercenari la diferite curți europene, este o asemănare atît de evidentă încît nu mai are nevoie să fie demonstrată.

Lucrarea lui Shlomo Avineri se oprește foarte puțin asupra sclaviei (anunțată în titlu ca cea de a doua problemă). Admițînd că este vorba de o critică indirectă

---

[2] Thomas Morus, *Utopia*, Editura științifică, Buc. 1958, p. 49—50.
[3] *Ibidem*, p. 59; 134, etc.
[4] *Ibidem*, p. 128.
[5] *Ibidem*, p. 96.

a pedepselor capitale din Anglia timpului, el consideră totuşi, aşa cum am mai arătat, că sclavia are menirea să scoată în afara societăţii pe cei stigmatizaţi de aceasta, explicaţie care, dacă poate fi parţial acceptată, nu lămureşte complet lucrurile. Notăm că *majoritatea* acestor robi provin din afara hotarelor Utopiei; şi dacă avem în vedere ideile expuse în prima parte a lucrării lui Morus, ei nu puteau fi, în nici un caz, prea aspru condamnaţi de către utopieni. O explicaţie a păstrării sclaviei de către umanistul englez — fireşte nu unica — pare să fie aceea a necesităţii efectuării unor munci neplăcute, problemă care, datorită nivelului scăzut al forţelor de producţie, va ridica dificultăţi tuturor socialiştilor utopici [6].

Eforturile lui Shlomo Avineri de a găsi o explicaţie problemelor privind războiul şi sclavia în opera lui Morus sînt meritorii. Raportînd însă lucrarea acestuia mai mult la situaţii contemporane decît la condiţiile social-politice în care a apărut [7], analizînd diferitele ei fragmente fără a ţine seama în suficientă măsură de ansamblul lucrării, el ajunge să constate în *Utopia* fenomene şi situaţii care de fapt nu există, iar apoi, pentru a le justifica totuşi, apelînd la explicaţiile de ordin moral pe care le-am văzut. Aceste explicaţii sînt fără îndoială interesante şi originale dar ele nu sînt decît explicaţii parţiale şi, mai ales, secundare, şi cititorul termină lucrarea cu impresia că eforturile depuse de autor pentru elucidarea acestor probleme nu sînt întru totul justificate de contribuţia adusă.

V. Cristian

---

[6] M o r t o n, *op. cit.*, p. 60.

[7] „Este de ajuns că More a fost More şi nu este cazul să regretăm că nu a fost şi Marx", spune pe bună dreptate M o r t o n, *op. cit.*, p. 63.